

5. Tkachyk V.I. Diversification of agrarian enterprise: monograph / V.I.Tkachyk. — Zhitomir: ZNAU, 2011. — 268 p. [in Ukrainian]

6. Ukrainian model of agrarian development and changes in its socio-economic orientation: scientific lecture / [O.M.Borodnsna, V.M.Heuec, A.O.Hytorov and others]; under the editorship V.M.Heuec, O.M.Borodina, I.V.Prokop; NAC of Ukraine, Institute for economics and forecasting. — K., 2012. — 56 p. [in Ukrainian]

7. *Cherovko H.V.* Agroholdings as new organizational forms largegoods menage in the agribusiness of Ukraine / H.V. Cherevko // Agrarian economy. — 2012. — V. 5. — № 1–2. — P. 32–39. [in Ukrainian]

Статтю подано до редакції 25.02.15 р.

УДК: 338.439.4:637.5:338.436

Ю. В. Самойлик, к.е.н., доцент,
Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ М'ЯСА ТА М'ЯСОПРОДУКЦІЇ У ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУРАХ

Y. Samoilyk, *Candidate of science
in Economics (PhD), Associate professor
Poltava State Agrarian Academy*

FEATURES PRODUCTION AND SALE OF MEAT AND MEAT PRODUCTS IN VERTICAL STRUCTURES

АНОТАЦІЯ. У статті набули подальшого розвитку процедури виявлення тенденцій у структурі виробництва м'яса та м'ясопродукції в розрізі видів продукції та категорій господарств. Визначено роль, особливості, переваги та недоліки вертикально інтегрованих структур у виробництві та реалізації м'яса та м'ясопродукції. Сформульовано концептуальні положення щодо збалансування кон'юнктури даного сегменту ринку за рахунок великотоварного виробництва та формування ринкового середовища.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: вертикально інтегровані структури, виробники м'яса та м'ясопродукції, структура виробництва м'яса, великотоварне виробництво.

ANNOTATION. The article were further developed procedures to identify trends in the structure of meat and meat products in terms of

categories and farms. Defined the role, features, advantages and disadvantages of vertical structures in the production and sale of meat and meat products. Formulated the conceptual position to balance situation of this market segment by velykotovarnoho production and the formation of the market environment.

KEYWORDS: vertically integrated structure, meat and meat products, meat production structure, velykotovarne production.

Постановка проблеми. Ринок м'яса і м'ясопродукції — це один із найважливіших сегментів національного ринку, оскільки від його розвитку, збалансованості, урівноваженості, наповненості та диверсифікованості залежить механізм формування стратегії продовольчої безпеки країни. Суб'єктами м'ясного ринку є різні за розміром, організаційно-правовою формою підприємства, а також домогосподарства. Нинішній стан даного сектору економіки характеризується певною поляризацією, оскільки основна частина м'яса виробляється в особистих господарствах населення, де процес є дрібнотоварним, а також останнім часом на ринку все більше починають домінувати вертикально інтегровані структури, зокрема агрохолдинги, які забезпечують великотоварне виробництво м'яса та м'ясопродукції. Частка середніх за розміром товаровиробників даної продукції з кожним роком зменшується.

Великотоварне виробництва м'яса та м'ясопродукції має низку переваг, доведених численними науковими та практичними дослідженнями, зокрема це прояв ефекту масштабу виробництва, економія витрат, забезпечення замкнутого циклу виробництва, зокрема за рахунок формування міцної кормової бази тощо. Разом з тим, діяльність вертикально інтегрованих структур на м'ясному ринку має низку недоліків. Таким чином, виявлення особливостей виробництва та реалізації м'яса та м'ясопродукції у вертикально інтегрованих структурах є актуальним та своєчасним.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Зростання кількості вертикально інтегрованих структур і посилення їх ролі на національному аграрному ринку все більше уваги привертає науковців. Класичними можна вважати дослідження зарубіжних учених, зокрема М. Аделмана, Р.Брейма, О. Вільямсона, К. Ерроу, Р. Коуза, С.Маєрса, Дж. Стіглера, Дж. Ван Хорна, К.Р. Харрігена та ін. Поряд із загальними особливостями інтеграції

суб'єктів господарювання в різних галузях економіки науковці акцентують увагу на процесах створення та функціонування вертикально інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. При цьому заслуговують на увагу праці В.Г. Андрійчука, О.І. Бабаєва, В.Л. Валентинова, А. Ігнатюка, Є.А. Кобця, Д.В. Колеснікова, Я.С. Ларіної, Ю.М. Лопатинського, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, А.О. Мельника, М.І. Пугачова, П.Т. Саблука, Н.Ю. Чорної та ін. А. Ігнатюк зазначає, що вертикальна інтеграція — це поєднання фірм, що пов'язані єдиним технологічним ланцюгом, це злиття компаній, що займаються виробництвом на різних стадіях технологічного ланцюга, встановлення контролю над ними з боку однієї компанії. При цьому до початкової вартості продукції приєднується додана вартість, а продукція пересувається по ланцюгу до кінцевого споживача. Головна відмінність у визначенні вертикальної інтеграції полягає у ступені контролю однієї фірми над іншою, який виникає внаслідок поєднання різних стадій ланцюга додатної вартості [1, с. 20]. На думку К.Р. Харрігена, вертикальна інтеграція є способом збільшення доданої вартості при створенні продукту та просуванню його до кінцевого споживача [2, с. 398]. В аграрній сфері науковці розглядають організаційно-економічні механізми функціонування вертикально інтегрованих структур, виявляють їх переваги та недоліки. Втім, у науковій літературі зустрічаються лише поодинокі праці, присвячені галузевим особливостям розвитку агропромислового комплексу, зокрема тваринництва та м'ясопереробної сфери у вертикально інтегрованих структурах, оснований на принципах великотоварного виробництва. Отже, тому проведення дослідження у даному напрямі є актуальним.

Виділення невирішених проблем і формулювання цілей статті. Останнім часом на аграрному ринку все більшу роль відіграють вертикально інтегровані структури, які мають високу ефективність великотоварного виробництва. Разом з тим, огляд літератури та оцінка сучасного стану м'ясної промисловості свідчить про наявність низки проблем у цій сфері, зокрема: недостатні обсяги виробництва м'яса та м'ясопродукції для забезпечення раціональної норми споживання, висока собівартість продукції, зниження її якості тощо. Таким чином, можна зробити висновок, що зростання кількості вертикально інтегрованих структур і масштабів їх діяльності не вирішили питання наповнення національного ринку м'яса та м'ясопро-

дукції високоякісною продукцією національного походження та збалансування кон'юнктури даного сегменту ринку. Метою дослідження є виявлення ролі, особливостей, переваг і недоліків вертикально інтегрованих структур у виробництві та реалізації м'яса та м'ясопродукції; розвиток концептуальних положень щодо збалансування кон'юнктури даного сегменту ринку за рахунок великотоварного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Виробництвом та реалізацією м'яса в Україні займаються різні за розмірами та організаційно-правовими формами суб'єкти господарювання. Для кожного підприємства або домогосподарства існують свої ключові чинники успіху, які сприяють ефективному розвитку галузі. У той же час, на господарства впливають ендегенні та екзогенні чинники, що можуть носити стримуючий характер. Для оцінки рівня розвитку м'ясної промисловості необхідно проаналізувати обсяги виробництва м'яса в розрізі категорій господарств. У цілому обсяги виробництва м'яса у господарствах всіх категорій у 2013 р. порівняно з 2010 р. збільшилися на 330,4 тис. т, або на 16 %. Однак порівняно з 1990 р. виробництво цього продукту зменшилося в 1,8 разу, у тому числі виробництво яловичини та телятини у 2013 р. порівняно з 2010 р. не змінилося і становило 427,8 тис. т. Протягом даного періоду спостерігається тенденція до зниження виробництва м'яса. Так, порівняно з 1990 р. цей показник зменшився у 4,6 разу. Виробництво свинини за останні чотири роки збільшилося на 18,6 %, а порівняно з 1990 р. зменшився у 2,1 разу. Обсяги виробництва баранини та козятини незначні і протягом досліджуваного періоду мали тенденцію до зменшення. Найбільші прирости обсягів виробництва м'яса відбуваються у галузі птахівництва — 22,5 % порівняно з 2010 р., спостерігається навіть перевищення показників 1990 р. — у 1,6 разу. Розгляд тенденцій у розрізі товаровиробників свідчить, що в останні роки збільшуються обсяги виробництва м'яса у сільськогосподарських підприємствах — на 306,9 тис. т, або на 27,1 % у 2013 р. порівняно з 2010 р. Спостерігається збільшення промислового виробництва свинини — на 106,3 тис. т, або на 41,6 %, а також м'яса птиці — на 194,6 тис. т, або на 25,2 %. Однак, порівняно з 1990—1995 рр. ці показники є значно нижчими, а порівняно з 2000 і 2005 рр. — суттєво перевищують досягнуті значення (табл. 1).

Таблиця 1

**ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА
ЗА КАТЕГОРІЯМИ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ (у забійній вазі, тис. т)**

Роки	М'ясо, усього	У тому числі за видами					
		яловичина та телятина	свинина	баранина та козя- тина	м'ясо птиці	кроля- тина	кони- на
Сільськогосподарські підприємства							
1990	3099,0	1808,1	893,7	29,3	356,8	0,3	10,8
1995	1107,3	816,2	203,2	18,1	64,8	0,1	4,9
2000	438,1	305,2	91,4	2,3	35,8	0,0	3,4
2005	588,1	154,3	111,3	0,9	319,8	0,0	1,8
2010	1134,4	104,7	255,9	1,2	772,0	0,1	0,5
2011	1215,3	97,0	305,1	1,3	811,0	0,3	0,6
2012	1271,2	97,3	303,8	1,1	868,1	0,5	0,4
2013	1441,3	110,5	362,3	0,9	966,6	0,6	0,4
2013 р. до 2010 р., %	127,1	105,5	141,6	75,0	125,2	600,0	80,0
у т.ч. фермерські господарства							
1995	6,9	3,4	2,1	0,2	1,2	0,0	0,0
2000	8,2	5,8	2,1	0,0	0,2	0,0	0,1
2005	14,2	6,2	3,4	0,1	4,4	0,0	0,1
2010	47,6	5,8	14,6	0,1	27,1	0,0	0,0
2011	56,0	8,2	19,0	0,2	28,5	0,0	0,1
2012	54,4	8,7	13,8	0,2	31,7	0,0	0,0
2013	63,8	10,3	17,4	0,0	36,0	0,0	0,1
2013 р. до 2010 р., %	134,0	177,6	119,2	0,0	132,8	-	-
Господарства населення							
1990	1258,8	177,3	682,6	16,5	351,6	29,9	0,9
1995	1186,4	369,7	603,7	21,4	170,4	19,3	1,9

Закінчення табл. 1

Роки	М'ясо, усього	У тому числі за видами					
		яловичина та телятина	свинина	баранина та козя- тина	м'ясо птиці	кроля- тина	кони- на
2000	1224,7	449,1	584,5	14,9	157,4	13,9	4,9
2005	1008,9	407,5	382,4	15,3	176,8	13,5	13,4
2010	924,6	323,0	375,3	19,8	181,5	13,4	11,6
2011	928,5	302,1	399,3	18,3	184,2	13,7	10,9
2012	938,4	291,2	397,0	18,6	206,6	13,7	11,3
2013	948,1	317,3	386,0	17,8	201,7	13,6	11,7
2013 р. до 2010 р., %	102,5	98,2	102,9	89,9	111,1	101,5	100,9

Джерело: [3, с. 26], авторські розрахунки

Протягом досліджуваних періодів спостерігається зростання ролі фермерських господарств у виробництві різних видів м'яса. Так, у 2013 р. порівняно з 2010 р. загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів у фермерських господарствах збільшився на 16,2 тис. т, або на 34 %, у тому числі спостерігається суттєве збільшення обсягів виробництва яловичини та телятини — на 4,5 тис. т, або на 77,6 %, свинини — на 2,8 тис. т, або на 19,2 %, м'яса птиці — на 8,9 тис. т, або на 32,8 %. Роль господарств населення в даній галузі набуває все більшого значення. Обсяг виробництва м'яса цими суб'єктами ринку складає у 2013 р. 948,1 тис. т, що становить 39,7 % від загального обсягу виробництва. Питома вага яловичини та телятини у 2013 р., виготовленої особистими господарствами населення, становить 74,2 %, свинини — 51,6 %, птиці — 17,3 %. Майже 95 % козлятини, баранини, кролятини, конини виробляється у господарствах населення. Таким чином, можна зробити висновок: на промисловій основі в Україні найбільше розвивається птахівництво, свинарство наполовину зосереджено в сільськогосподарських підприємствах, а на половину — в господарствах населення, що відповідає рівню 1990 р., м'ясне скотарство переважає дрібнотоварне. Варто відзначити, що дана галузь є переважно супутньою до молочного напрямку у скотарстві.

З точки зору ефективності функціонування ринку м'яса та м'ясопродукції доцільним є розвиток саме промислового велико-товарного виробництва. З кожним роком на національному аграрному ринку все більшого значення має діяльність вертикально інтегрованих структур. Потужності агрохолдингів, зокрема з виробництва м'яса і м'ясопродукції, розміщені у всіх регіонах України, тому виникає значна загроза монополізації ринку. Але це негативно вплине на конкурентоспроможність інших суб'єктів м'ясного ринку. Втім виробництво та реалізація м'яса і м'ясопродуктів вертикально інтегрованими структурами формує високу конкурентоспроможність самої продукції, що насамперед забезпечується через прояв масштабу виробництва. Сукупні обсяги виробництва яловичини в холдингах в 2013 р. оцінювались у 47,6 тис. т (рис. 1).

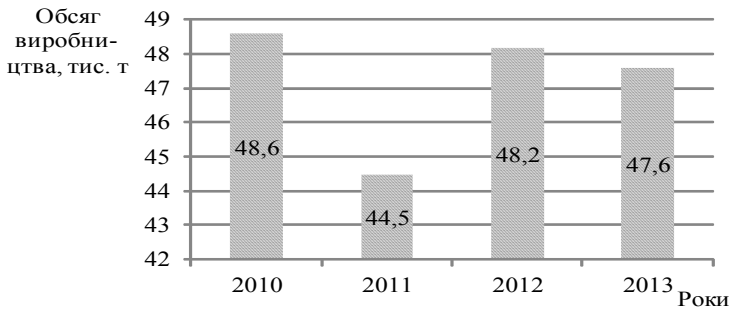


Рис. 1. Показники динаміки обсягів виробництва яловичини в агрохолдингах України, тис. т

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Частка в загальному виробництві порівняно з 2012 р. скоротилась з 7,3 % до 6,5 %. Виробництво яловичини в ТОП-15 найбільших агрохолдингах у 2013 р. склало 33 тис. т (72 % від загального виробництва агрохолдингами), збільшившись порівняно з минулим роком на 2,8 %. Відзначимо, що з ТОП-15 найбільших виробників яловичини, 13 — компанії, що увійшли в рейтинг ТОП-15 найбільших молочних компаній. Це також опосередковано підтверджує той факт, що більшість компаній орієнтуються саме на молочне та м'ясо-молочне скотарство [4]. Лідируючі позиції з виробництва яловичини займає UkrLandFarming. Загальна чисельність стада — 66,3 тис. голів великої рогатої худоби, в то-

му числі 23,2 тис. дійних корів. Вирощування великої рогатої худоби насамперед спрямовано на отримання молока і дещо меншою мірою — на виробництво яловичини. У 2013 р. агрохолдингом було вироблено 93,2 тис. т сирого молока (частка на ринку — 3,7 %) і 18,9 тис. т яловичини (частка на ринку — 15,7 %). Однак порівняно з 2010 р. цей показник зменшився на 2,7 тис. т, або на 12,5 %. Також до лідерів з виробництва яловичини входять такі агрохолдинги, як ПАТ «Миронівський хлібопродукт», групи компаній Астарта, Кернел, Сварог, HarvEast, Агрохолдинг «Приват», Агрейн, Молочна Індустріальна Компанія, Українська молочна компанія, Екопрод А.Т., NCH Capital, Нібулон, Агропродінвест, Агрофірма «Маяк». Усі перелічені вертикально інтегровані холдинги мають у своїй структурі переробні комплекси, що забезпечує ефективне створення додатної вартості та отримання прибутку від реалізації кінцевої продукції м'ясопродуктового підкомплексу. У цих підприємствах досягнуто високі (понад 500 г) середньодобові прирости живої маси великої рогатої худоби, найвищі показники спостерігаються у МХП і компанії Агрейн. Для агрохолдингів характерним є нижчий коефіцієнт конверсії корму (відношення кількості затраченого корму на одиницю отриманої продукції), порівняно з сільськогосподарськими підприємствами, де цей показник складає 12,0 проти 13,5. У господарствах населення цей показник складає 10,3. Щодо структури виробництва яловичини в розрізі категорій господарств, то в сільськогосподарських підприємствах виробляється 139 тис. т (19,1 %) яловичини, в агрохолдингах — 48 тис. т (6,6 %), а в господарствах населення — 540 тис. т (74,3 %). Такі тенденції ще раз підкреслюють необхідність розвитку пропозиції яловичини за рахунок промислового виробництва як окремої, а не суміжної молочній галузі на основі спеціальних відгодівельних технологій, що сприятимуть збільшенню м'ясної продуктивності великої рогатої худоби.

Серед сільськогосподарських підприємств перше місце в галузі свинарства займає ПрАТ «АПК-Інвест», основні потужності якого розташовані в східному, зокрема Донецькому регіоні. Підприємство налічує 287 тис. голів свиней, у т.ч. маточного — близько 23 тис. голів, обсяг реалізації свинини у 2013 р. становив понад 44 тис. т. На другому місці знаходиться ТОВ НВП «Глобинський свинокомплекс» Полтавської області. Маточне поголів'я свиней у даному комплексі складало 12 тис. голів, а обсяг продажів близько 27 тис. т

свинини в живій вазі. Варто зазначити, що цей комплекс входить у структуру компаній Глобіно, причому даний вертикально інтегрований комплекс не має значних площ сільськогосподарських угідь, а виробничі потужності зосереджені на виробництві м'яса та м'ясопродукції. На третьому місці у галузі свинарства знаходиться ТОВ «Даноша» Івано-Франківської області, яке нараховує майже 10 тис. свиноматок і 25 тис. т реалізованої на забій свинини. У десятку найбільших виробників свинини також увійшли «Агропродсервіс», «Агропромислова компанія», «Нива Переяславщини», «Бахмутський аграрний союз», «Агрокомбінат Слобожанський», «Галичина-Захід» і «Белгранкорм-Полтавщина». Отже, свинарство у більшій мірі, ніж скотарство, може розвиватись у вигляді вузькоспеціалізованої галузі вертикально інтегрованого холдингу, який у цілому спеціалізується на виробництві м'ясної продукції [5]. Лідером ринку курятини є ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (бренд «Наша ряба»), його продукція займає майже 35 % загального споживання курятини і більше 50 % українського ринку промислового виробництва курятини. У 2014 р. обсяги виробництва ПАТ «Миронівський хлібопродукт» становили 546500 т.

Таким чином, можна виділити особливості виробництва та реалізації м'яса та м'ясопродукції у вертикально інтегрованих структурах, які мають як позитивний, так і негативний характер. До позитивних можна віднести: ефект масштабу виробництва, що полягає в розподілі постійних витрат на значний обсяг виробництва; замкнений цикл виробництва, оскільки у склад вертикально інтегрованих структур входять переробні підприємства та збутові організації; трансфертне ціноутворення; високий рівень конкурентоспроможності продукції; синергійний ефект; міцна кормова база, міжнародні зв'язки та можливості виходу на закордонні ринки.

До негативних рис: обмеження конкуренції на ринку м'яса та м'ясопродукції, монополізація ринку; нижчий коефіцієнт конверсії корму, ніж у господарствах населення; низький контроль якості продукції; прагнення зменшити цикл відгодівлі за рахунок штучних біододатків у раціоні тварин, що забезпечують неприродний приріст живої ваги; складність управління процесами виробництва та реалізації; низька гнучкість системи менеджменту та технологій, можливість виникнення опору змінам.

Висновки. Роль вертикально інтегрованих структур у виробництві м'яса та м'ясної продукції з кожним роком набуває все більшого значення. Для прояву переваг даної форми об'єднання під-

приємств необхідне насамперед обмеження їх монополістичної діяльності Антимонопольним комітетом, посилення контролю за якістю і технологією виробництва продукції. Особливо важливим для вертикально інтегрованих підприємств є збалансований розвиток рослинницької і тваринницької галузі насамперед з метою формування міцної кормової бази, або налагодження договірних відносин з кормовиробничими підприємствами. Перспективи досліджень у даному напрямі полягають у розробці організаційно-економічного механізму державного регулювання функціонування вертикально інтегрованих структур на аграрному ринку.

Література

1. Ігнатюк А. Вертикально інтегровані структури на галузевих ринках України / А. Ігнатюк // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. — 2009. — № 9. — С. 19—23.
2. Harrigan K.R. Vertical Integration and corporate strategy / K.R. Harrigan // The Academy of Management Journal. — 1985. — V. 28. — N 2. — P. 397—425.
3. Тваринництво України / Статистичний збірник / За ред. Н.С. Влащенко. — К: Державний комітет статистики України, 2014. — 212 с.
4. Найбільші агрохолдинги України 2014 р. / AgriSurvey. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrisurvey.com.ua>.
5. Топ-10 найбільших виробників свинини України / АПК / Новини бізнесу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.delo.ua>.

References

1. Ignatyuk A. (2009) Vertykalno intehrovani struktury na haluzevykh rynkakh Ukrainy [Vertically integrated industry structure on the markets of Ukraine]. *Bulletin of Kyiv National University. Shevchenko*. — vol. 9. — P. 19—23.
2. Harrigan K.R. Vertical Integration and corporate strategy / K.R. Harrigan // The Academy of Management Journal. — 1985. — V. 28. — N 2. — P. 397—425.
3. Livestock Ukraine / Statistical Yearbook / Ed. N.S Vlasenko. — K: State Statistics Committee of Ukraine, 2014. — 212 p.
4. The largest agricultural holdings Ukraine 2014 p. / AgriSurvey. [Electronic resource]. — Access: <http://www.agrisurvey.com.ua>.
5. Top 10 largest pork producers Ukraine / APC / Business News. [Electronic resource]. — Access: <http://www.delo.ua>.

Статтю подано до редакції 20.02.15 р.